

Гендерні стратегії спілкування у дискурсі персонажів британської драми // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Київ нац. Ун-т ім. Т. Шевченка. – 2007. - Вип. 21. - Ч.1. - С. 87-92.

Наталія Борисенко
Житомир

Гендерні стратегії спілкування у дискурсі персонажів британської драми

Наше дослідження присвячене особливостям використання гендерно маркованих стратегій спілкування у дискурсі персонажів сучасної британської драми. Залучення поняття *дискурсу*, під яким розуміють як текст, занурений у життя [Арутюнова 1990: 137], так і персонажне або індивідуальне мовлення [Бондаренко 2002: 4; Пироженко 2001: 1] до аналізу обраного матеріалу дозволяє нам акцентувати увагу на антропологічно зумовленій семантиці висловлювань персонажів, розглядати останні у сукупності з екстралінгвальними, а саме, прагматичними, соціокультурними, психологічними факторами, оскільки дискурс має як лінгвальний, так і екстралінгвальний плани [Красных 2003: 113], та дослідити як конкретні мовні засоби використовуються в рамках певної стратегії.

Вивчення гендерно зумовленого дискурсу персонажів драми включає зв'язки мови з дійсністю, що оточує людину та спонукує її спілкуватись для досягнення своєї мети [Кубрякова 2003: 5]. З іншого боку, вибір драми як матеріалу для дослідження дозволяє прослідити яким чином драматург, що є дійсним творцем реплік персонажів, відображує гендерні стереотипи мовлення та особливості «національного» дискурсу (термін В.В. Красних) сучасної йому британської лінгво-культурної спільноти у висловлюваннях дійових осіб п'єси [Красных 2003: 114]. Наразі дослідники вважають, що мовлення персонажів драми відповідає специфічним для певного соціуму моделям гендерного дискурсу, а художній твір у цілому також є гендерним дискурсом або частиною ментального простору, в якому знаходиться реальний текстоутворюючий суб'єкт – автор [Антинескул 2002: 16]. Дискурс виступає одним з можливих світів, у нашому випадку світом драматурга, який його породжує [Степанов 1995: 44].

Починаючи спілкування, людина ставить перед собою певні цілі. Зазвичай мовець прагне змінити розумовий чи емоційний стан слухача, його ставлення до певних подій чи людей. Адресант також може мати на меті домогтися від слухача здійснення певних вчинків, важливих для нього. Цілі можуть варіюватися залежно від ситуації спілкування при незмінному ядрі: прагненні керувати діяльністю співрозмовника. На наш погляд, ця мета не залежить від статусних характеристик та ролей комуніканта, розбіжності полягають лише в способі її досягнення, тобто виборі стратегій, що використовуються індивідами для

досягнення мети, поставленої мовцем. Досягти цієї мети співрозмовникам допомагає планування процесу спілкування тобто використання стратегії, яка виступає вербальним втіленням певної інтенції [Мартысюк 2001:7].

Наразі поняття стратегії спілкування отримало широке висвітлення у мовознавстві. Так, під *комунікативною стратегією* розуміють сукупність запланованих мовцем заздалегідь і реалізованих у комунікації ходів, спрямованих на досягнення комунікативної мети [Клюев 1998: 11]. Стратегії складаються з когнітивного планування, яке включає оптимальне рішення комунікативних завдань в умовах недостатньої інформації про дії партнера залежно від ситуації спілкування, врахування особистостей комунікантів та можливостей реалізації запланованого [Иссерс 2002: 100], і допомагають знайти шлях до найбільш оптимального досягнення певних цілей.

Вибір адекватної стратегії та її складових дозволяє зосередити увагу на тій інформації, яка є суттєвою для досягнення поставленої мети. Усвідомлення комунікативної стратегії допомагає прогнозувати не лише свої дії але й дії партнера, що призводить до оптимізації спілкування [Иссерс 2002: 61].

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки дослідників цікавить яким чином комунікативна стратегія, що обирається певною людиною у конкретній ситуації спілкування залежить від її статусу, оскільки комунікативними стратегіями керують певні установки комуніканта, система його цінностей та переконань [Иссерс 2002: 60]. Гендер, одна із статусних характеристик, які впливають на поведінку людини в процесі комунікації, розглядається як важливий фактор, що зумовлює й вибір певних стратегій спілкування [Мартысюк 2001].

Проведений нами аналіз сучасної британської драми свідчить про використання драматургами для створення мовленнєвої характеристики персонажів стратегій двох типів: кооперації, коли партнери враховують інтереси один одного, й конфронтації, а саме змагання та домінування, коли один чи обидва комуніканти беруть до уваги лише власні інтереси [Левицкий 2004: 78].

Стратегії домінування й змагання полягають у прагненні мовця контролювати хід спілкування відповідно до своїх цілей трансформації моделі світу адресата у бажаному для адресанта напрямі та порушенні принципу Ввічливості [Leech 1983; Brown, Levingson 1987]. У цьому випадку інтереси мовця превалюють на інтересами слухача [Иссерс 2002: 70]. Стратегія домінування базується на принципах організації авторитарного дискурсу, який включає: категоричні директиви без права вибору; позитивну самооцінку, аж до хвастощів; негативну оцінку партнера, його діяльності й компетенції; приниження й образу партнера; погрози; іронію й глузування [Карасик 1992: 59]. Використання стратегії домінування у міжгендерному дискурсі персонажів британської драми може призводити до конфлікту у випадку, коли слухача не задовольняє позиція мовця або обидва комуніканти прагнуть домінувати і дотримуються змагальницьких стратегій.

Можливість застосування стратегії домінування прямо пов'язана зі статусними характеристиками дійових осіб. У ситуації асиметричного

спілкування персонаж, що має чи претендує на вищий статус, використовує складники стратегії домінування незалежно від статі. Наприклад, у діаді п'ятдесятирічна письменниця-господарка будинку і двадцятирічний студент-квартирант персонаж-жінка, прагнучи покласти край неприємній розмові, реалізує стратегію домінування, використовуючи категоричні директиви, що не залишають вибору слухачеві, та ігнорує потреби партнера-чоловіка:

LINDSEY. *Drink that and go to bed.*

DICKON. *There's something I must tell you.*

LINDSEY. *Another time, another place...*

DICKON. *No – now. Please. (Suddenly) It's all so hopeless...*

LINDSEY. *Dickon. Stop wallowing (Hastings, 1979: 16-17).*

Щодо реалізації стратегії домінування в ситуації неформального спілкування в драматичних творах, коли персонажі не мають яскраво виражених статусних розбіжностей, то основним регулятором виступають гендерні характеристики персонажів. Одним із елементів стратегії домінування є реалізація позитивної самооцінки, що підвищує статус мовця і знижує статус слухача. У неформальному міжгендерному спілкуванні мовленнєві акти позитивної самооцінки реалізуються у висловлюваннях персонажів обох статей:

MISS LOVELY. *I've a face that makes men stare and a figure that makes them turn round for a second look (Drury, 1975: 6);*

GRAHAM. *I've set up a substitute. That's a labour of love out there – every last detail taken care of (Rayburn, 1977: 3).*

Проте кількісний аналіз показує, що чоловіки-персонажі вдаються до позитивної самооцінки в 3,5 рази частіше, ніж персонажі-жінки. Наведений факт свідчить про прагнення драматургів до підтримки позитивного образу і вищого статусу персонажів-чоловіків.

Мовленнєві акти негативної оцінки особистості й дій співрозмовника у неформальному міжгендерному спілкуванні персонажів драматичних творів реалізуються персонажами-чоловіками в 1,5 рази частіше, ніж персонажами-жінками, що свідчить про їхнє більше прагнення підвищити свій статус і водночас принизити статус співрозмовника. До складу мовленнєвих актів негативної оцінки включаються:

– негативна оцінка особистості партнера-жінки та її поведінки:

HOWARD. *You may be dressed in what you plan to wear to play the game, but dressed for it you're unequivocally not (Edgar, 1987: 25);*

– образи й приниження персонажем-чоловіком адресата-жінки:

KEVIN. *Silly cow, look what you get yourself up in (Harris, 1980: 11).*

Іронія й глузування мають на меті принизити статус партнера і застосовуються у висловлюваннях персонажів обох статей, хоча й використовуються драматургами для створення образу персонажа-чоловіка в 3,5 рази частіше, ніж персонажа-жінки. У комунікативній взаємодії знайомих:

FRANK. *You see, Paula – it is all right if I call you Paula? After all, I have had three of your vodkas and seen you in your dressing gown (Benfield, 1981: 11).*

Ігнорування реплік партнера демонструє зневажливе ставлення до нього більш характерне для комунікативної поведінки персонажів-чоловіків. Наприклад, у бесіді подружньої пари:

SOPHIE. *Ben, I want a divorce.*

BEN (not listening). *No one cares, of course, but I haven't had my tea* (Browne, 1976: 12).

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що в ситуації неформального міжгендерного спілкування персонажів, які не мають помітних статусних розбіжностей, складники стратегії домінування реалізуються у висловлюваннях персонажів обох статей. При цьому використання складників стратегії домінування є характерною рисою чоловічої комунікативної поведінки й застосовується драматургом для підвищення статусу персонажів-чоловіків у неформальному міжгендерному спілкуванні.

Стратегія кооперації спрямована на створення й підтримку конструктивного спілкування і включає мовленнєві акти прямо протилежні мовленнєвим актам стратегії домінування: непрямі мовленнєві акти, що знижують категоричність висловлювання, й мовленнєві акти промісива, реквестива. Серед інших складників стратегії кооперації необхідно виділити тактики схвалення, компліменту, похвали.

Тактика схвалення партнера включають реалізацію похвали, лестощів, компліменту. Комплімент як один з аспектів схвалення у вигляді люб'язних, приємних слів, як правило, підвищує настрій партнера, створює сприятливий мікроклімат спілкування [Мищенко 1999]. В англomовних країнах комплімент відносять до сфери спілкування між представниками різних статей, при цьому комплімент чоловіка чоловіку вважається некоректним, а жінки жінці – нещирим [Карасик 1992: 126]. Здебільшого змістом компліменту є зовнішній вигляд жінки [Chaika 1993: 128].

Аналіз досліджуваного матеріалу показує, що реалізація компліменту характерна для комунікативної поведінки персонажів-чоловіків при звертанні до жінок. Комплімент реалізується ними в 2,3 рази частіше, ніж персонажами-жінками. Наприклад, у бесіді коханців:

ГРАНАМ. *You are beautiful, you're sexy – don't spoil it all* (Rayburn, 1977: 3).

Комплімент також має місце при оцінці персонажами-жінками чоловіків, хоча й не є характерним у такій ситуації. Так, персонаж-жінка робить комплімент своєму чоловіку, який молодший за неї:

LILIAN. *Hey! Know something? You look great.*

LARRY. *Thank you.*

LILIAN. *No. I'm serious.*

LARRY (laughing). *I know you are. You keep saying it* (Hoddinot, 1979: 3).

Похвала, спрямована на створення позитивного образу слухача, сприяє конструктивному плину комунікативної взаємодії й полягає в позитивній оцінці мовцем дій, досвіду і поведінки слухача. Аналіз висловлювань персонажів показує, що мовленнєві акти похвали наявні в їхній комунікативній поведінці.

Реалізація похвали є більш характерною для реплік персонажів-жінок, що менш критично ставляться до діяльності співрозмовників, і реалізується в їх висловлюваннях в 2,1 рази частіше, ніж у висловлюваннях персонажів-чоловіків. Наприклад, коли персонаж-жінка захоплюється самовладанням коханця:

ELLIE. I must say, I admire your nerve (Rayburn, 1977: 3).

Як показує проведений нами аналіз, у неформальній міжгендерній комунікативній взаємодії стратегія кооперації більш властива для створюваної в драматичних творах комунікативної поведінки персонажів-жінок. Виключенням є лише комплімент. Елементи цієї стратегії використовуються також у висловлюваннях персонажів-чоловіків, хоча й менш характерні для них. Створюючи гендерну комунікативну поведінку персонажів, драматург використовує стратегію кооперації як характерну рису мовленнєвої характеристики персонажів-жінок й акцентує увагу на важливості для жінок створення сприятливих умов спілкування.

Проведене нами дослідження комунікативних стратегій у міжгендерному спілкуванні персонажів сучасної англійської драми демонструє, що створюючи персонажне мовлення автори драматичних творів керуються стереотипним уявленням про те, що в британському суспільстві жінкам притаманною є стратегія кооперації, а чоловікам – стратегія домінування.

Однією з подальших розвідок у даному напрямі є, на наш погляд, аналіз комунікативних стратегій, що застосовуються представниками протилежних статей в одностатевому спілкуванні.

1. Антинескул О.Л. Гендер как параметр текстообразования. – Пермь: Перм. гос. ун-т, 2002. – 168 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136 – 137.
3. Бондаренко Я. А. Дискурс акцентурованных языковых личностей: коммуникативно-когнитивный аспект (на материале персонажной речи в современной американской художественной прозе): Автореф. ... дис. канд. филол. наук. – К., 2002. – 20 с.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: УРСС, 2002. – 284 с.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
6. Ключев Е.В. Речевая коммуникация. – М.: ПРИОР, 1998. – 224 с.
7. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
8. Кубрякова Е.С. О типах дискурсивной деятельности // Лексика в ранних типах дискурса // Весник МГЛУ. – Вып. 478. – 2003. – С.5-10.
9. Левицкий А.Э. Концептуальные особенности персонажной речи в конфликтогенном межгендерном дискурсе (на материале современной американской художественной прозы) // Языки и транснациональные

- проблемы: Мат-лы I междунар. науч. конф. –М. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина. 2004. – Т.2. – С. 73 – 80.
10. Мартысюк Н.П. Стратегии речевого поведения как отражение гендерных социальных ролей (в ситуации конфликта): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 2001. – 22 с.
 11. Міщенко В.Я. Комплімент в мовленнєвій поведінці представників англomовних (британської та американської) культур: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харк. держ. ун-т. – Харків, 1999. – 18 с.
 12. Пироженко О. Г. Когнітивні аспекти вербалізації концепту НЕПРАВДИ у діалогічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. ... дис. канд. філол. наук. – Харків, 2001. – 20 с.
 13. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принципы причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т Языкознания РАН, 1995. – С. 35 – 73.
 14. Brown P., Levingson S. Politeness: Some Universals in Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
 15. Chaika E. Language, the Social Mirror. – Boston: Heinle & Heinle, 1993. – 436 p.
 16. Leech G. Principles of Pragmatics. – L., N.Y.: Longman Linguistic Library, 1983. – 250 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Benfield D. In for the Kill. – L.: Samuel French, 1981. – 77 p.
2. Browne F. The Family Dance. – L.: Samuel French, 1976. – 57 p.
3. Drury C.A. Commercial Break. – L.: Samuel French, 1975. – 23 p.
4. Edgar D. That Summer. – L.: Methuen Drama, 1979. – 88 p.
5. Harris R. Outside Edge. – L.: Samuel French, 1980. – 80 p.
6. Hastings Ch. The Soft September Air. – L.: Samuel French, 1979. – 71 p.
7. Hoddinot D. Hello and Goodbye. – L.: Samuel French, 1979. – 23 p.
8. Rayburn J. Out on a Limb. – L.: Samuel French, 1977. – 56 p.